

ANA HATLARIYLA FIKİH USULÜ*

The Framework of Usul al-Fiqh

“Ana Hatlarıyla Fıkıh Usulü”, Mustafa Kelebek,

Sofya Yüksek İslam Enstitüsü Yayınları, Sofya 2011, 304 s.

Mehmet Emin YAĞCI**

Fıkıh usulü, İslam dininin ana kaynakları olan Kur’an ve Sünnet’in nasıl anlaşılması gerektiğini, bu kaynaklardan hareketle ibadet ve muamelatla ilgili konuları inceleyen bir bilim dalı olarak sayısız esere konu edilmiştir. İslam hukuk düşüncesinin temel ilkelerini içermesi bakımından, hem aklî hem de naklî bir özellik taşıyan bu ilim dalı, İslami ilimler içinde önemli bir yeri olmuş ve bu alanda birçok kitap yazılmıştır.

Bu kitap, Fıkıh Usulüne ait bilgileri içeriyor. Usûl’ül-Fıkıh, şer’î hükümleri, şer’î delilleri ve bunlara bağı kuralları ele alıp inceleyen bir disiplindir.

* Makale Gönderim Tarihi: 10.11.2016- Makale Kabul Tarihi: 29.12.2016

** Öğr. Gör., Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
emin.yagci@dpu.edu.tr

Fıkıh Usulüne ait bilgilerin detaylardan kaçınılarak özet halde okuyucuya sunulmuş olması kitabın tanıtılmasının başlıca tercih nedenidir. Ayrıca bu kitap, Sofya Yüksek İslam Enstitüsünde 2011 yılından günümüze kadar ders kitabı olarak okutulması, Arapça, Türkçe ve Bulgarca olarak hazırlanmış olması bakımından önem arz eder. Bunlarla beraber bu kitap, “hak kavramı” ,“azınlıklar” ve “insan hakları” üzerine kısa, yararlı ve diğer fıkıh usulü kitaplarında pek rastlanmayan bilgiler sunmaktadır.

Fiziki özellikleri bakımından yeşil, kahverengi, karton kapaklı, 3. hamur kâğıda basılmış olan kitap, 14x21 cm boyutlarındadır. Kitabın ilk 92 sayfası Türkçe, 126 sayfa Bulgarca çevirisi ve 77 sayfa ise Arapça çeviriye ayrılmıştır.

Mustafa Kelebek¹ *Ana Hatlarıyla Fıkıh Usulü* isimli kitabını giriş bölümüyle beraber beş bölüm halinde yayına hazırlamıştır. Kitap müellif tarafından Arapça olarak yazılmış, sonra Türkçe’ye ve Bulgarca’ya çevrilmiştir. Dillerdeki çeviri farklılığından dolayı sayfa farklılıkları meydana gelmiştir.

Kitap giriş bölümüne Fıkıh Usulü kaynaklarından bazılarının ismini zikrederek başlıyor. Sonra fıkıhın ve fıkıh usulünün tanımı, konusu, gayesi, doğuşu, gelişmesi ve dönemleri üzerinde kısaca duruyor. Bu yönüyle eser, “İslam Hukuk Tarihi” üzerine de kısa bir özet de sunmaktadır.

Birinci bölüm İslam Hukukunun ve Hükümlerin kaynağı olan Şer’i Delillere ayrılmıştır. Şer’î deliller Aslî Deliller ve Fer’î Deliller olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Aslî Deliller; Kitap, Sünnet, İcmâ’ ve Kıyas; Fer’î Deliller ise İstishan, İstishab, İstislah, Örf, Sahabe Kavli, Şer’u Men Kablena (Önceki Peygamberlerin Şeriatları) ve Sedd-i Zerâî’dir.

İkinci bölüm Şer’i hükümler ve ilgili konulara ayrılmıştır. Bu bölümde Hâkim, Şer’i Hüküm, Mükellefin hükme konu olan fiilleri ve Hükümün muhatabı mükellef, konuları ele alınmış ve işlenmiştir.

¹ Lisans eğitimini İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’nde tamamlayan Dr. Mustafa Kelebek, doktorasını Erzurum Atatürk Üniversitesi’nde bitirmiştir. Halen Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümünde İslam Hukuku Anabilim Dalı Başkanı olarak görev yapmaktadır. Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Üçüncü bölüm, Hüküm çıkarmaya delaleti bakımından lafızların manalarına ayrılmıştır. Bu bölümde lafızlar yedi ayrı başlık altında işlenmiş ve bu başlıklar şu şekilde tertip edilmiştir:

1-Vaz'olunduğu mana bakımından lafızlar: Bu lafızlarda Amm, Hass, Müşterek ve Müevvel bölümlerine ayrılarak işlenmiştir.

2-Kullanıldığı mana bakımından lafızlar: Bu lafızlar da Hakikat ve Mecaz, Sarih ve Kinaye olmak üzere iki kısımda verilmiştir.

3-Manasının açıklığı ve kapalılığı bakımından lafızlar: Bunlar da manası açık lafızlar olarak, Zahir, Nass, Müfesser ve Muhkem; manası kapalı lafızlar olarak, Hafi, Müşkil, Mücmel ve Müteşabih kısımlarına ayrılarak incelenmiştir.

4-Lafızların manaya delalet şekilleri bölümünde, İbarenin Delaleti, İşaretin Delaleti, Nassın Delaleti ve İktizanın Delaleti kısımlarına ayrılarak işlenmiştir.

5- Delaletin çeşitleri bölümü de Delaletü'l-Mantuk, Delaletü'l-Mefhum ve Mefhumu'l-Muhalefe kısımlarına ayrılarak öz bir şekilde okuyucuya sunulmuştur.

6-Beyan ve çeşitlerinin ele alındığı bu bölüm, beyanın tarifiyle başlıyor. Sonra da beyan çeşitleri olarak; Beyanu't-Takrir, Beyanu't-Tefsir, Beyanu't-Tağyir, Beyanu'd-Darura ve Beyanu't-Tebdil konuları ele alınarak örneklerle sunulmuştur.

7-Delillerin Tearuzu Tercih ve Nesih bölümünde ise önce Tearuz ve Tercih, sonra bunlara ait bazı örnekler verilmiş ve nesih konusu işlenerek bu bölüm sonlandırılmıştır.

Son bölüm ise İslami hükümlerin amacı, hak mefhumu, külli kaideler, içtihat, fetva ve Müslüman azınlık konuları olmak üzere altı ayrı başlık altında ele alınmış ve öz bilgilerle okuyucu aydınlatılmıştır. Özellikle hak mefhumu ve Müslüman azınlık konularına yazar farklı bir bakışla yaklaşmış ve çoğu fıkıh usulü kitaplarının içeriğinde yer almayan bilgiler sunmuştur. Bu konu başlıkları şöyledir:

1-İslamda şeri hükümlerin gaye ve hedefi başlığı altında; İslam'ın üç değer ölçüsü üzerine bina edildiği ifade edilerek, bunların zaruri temel ihtiyaçları sağlayan ve hayatı güzel kılan değer ölçüleri olduğu anlatılmıştır. Zaruri değer ölçüleri olarak beşeri

hayatın olmazsa olmazları olan; dinin muhafazası, canın muhafazası, aklın muhafazası, ırz, namus ve neslin muhafazası, malın muhafazası konuları üzerinde durulmuştur. Din, toplumu ayakta tutan temel değer sistemlerinin başında geldiği ifade edilerek, canın muhafazası, aklın, neslin ve malın muhafazası İslam'da çok önemli ve zorunlu kurallarla korunduğu anlatılmıştır. Temel ihtiyaçları sağlayan değer ölçüleri ise toplumun günlük hayatlarını düzenleyen, hayatın akışını, geniş ve dar yollarını düzenleyen kurallar zinciri olduğu, bu değer ölçülerinin yerine getirilmemesi durumunda toplum yok olmasa bile, bozulmaya yüz tutacağı ve canlılığını kaybedeceği ifade edilmiştir.

2-Hak Kavramı manası ve kaynağı bölümünde, hakkın tarifi, kaynağı, rükünleri ve çeşitleri anlatılmaktadır. Hakkı da, hukukullah ve hukukulibad olmak üzere iki çeşide ayırmaktadır. Hukukullah, Allah'ın hiçbir varlıkla paylaşmadığı ve sadece kendi zatına ait kıldığı haklar, Hukukulibad ise şahıs yararını korumak gayesiyle kişiye ait kılınan haklar olarak tanımlanmaktadır. Hukukulibada ait misaller bölümünde farklı örnekler mevcuttur. Mesela, “bir kimsenin din edinmesi şahsı bir haktır”, “bir kimsenin canını muhafaza edip koruması hakkıdır, canına kastedeni öldürebilir”, “bir kimsenin ırz ve namusunu koruması şahsi hakkıdır, ırzına tecavüz eden kimseyi öldürme hakkına sahiptir, kendisi başka birinin ırzına geçmeye zorlansa dahi o yolda ölür, fakat ırza geçmez”. Kısas cezasında da, kul hakkıyla Allah hakkının karışık olduğunu, fakat kul hakkının daha etkili olduğunu bunun için maktulün velisi, dilerse katili affedebilir, ya da diyet alabilir. Ancak bu haklarını kullanmaz da kısas isterse, bu hak ilahi bir hakka dönüşür ve artık kısası kimse engelleyemez. Ayrıca kitapta, günümüzde hukuk araştırmacıları ve insan hakları savunucuları tarafından çalışılan, çoğu devletler tarafından da kabul gören insan hakları, “hukuku'-ibad” çerçevesinde işlenen temel insan hakları ifade edilmektedir.

3-Bazı usul ve külli kaideler bölümünde, usul ve kaidelerle ilgili yaklaşık kırk madde ile bu konu hakkında bilgi verilmektedir.

4-İçtihat bölümünde müçtehit olabilmek için; Arapçayı iyi bilmek, Kuran'ı ve sünneti tam olarak bilmek, ayrıca müçtehidin kıyas yollarını ve şekillerini iyi bilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.

5-Fetva vermek ölümünde fetva, içtihadı göre daha özel bir konuma sahiptir. İctihat, hüküm elde etme işlemidir. Fetva ise, fakih tarafından hükmü ortaya çıkarılmış konularda olur. Bu yüzden İslam Uleması en az şu beş özelliği taşıması gerektiğinde ittifak etmişlerdir. Bunlar:

- a-Müftü fetvasında iyi niyetli ve dine saygılı olmalı,
- b-İlim sahibi, vakarlı, sükûnet ve güzel ahlaklı birisi olmalı,
- c-Fetva sahibi özgüvenli ve bilgili olmalı,
- d- Yeterli bilgiyle donanımlı olmalı,
- e-Halkın bilgi ve sosyal hayatını tanımalıdır.

6- Müslüman azınlık ve yaşadıkları ülkedeki hakları bölümünde, İslam'ın azınlıklara tanıdığı haklardan bahsedilmiş, Müslüman azınlığın günümüzdeki durumuyla ilgili bilgiler verilmiş ve Müslümanın görevi, “başkalarından imdat bekleme meskenetinden aktif hayat biçimine geçmelidir” tavsiyesiyle sona ermektedir.

Kitap okunduğunda kaynakların dipnot olarak verilmediği görülüyor. Fakat ders kitabı niteliğinde olduğu için bunun eksik bir durum olmadığı söylenebilir.

Kitabın kaynakları değerlendirildiğinde, kitabın başında fıkıh usulü kaynaklarından bazıları başlığı altında konuyla alakalı hem Türkçe hem de Arapça kaynakların yazıldığı bazı eser isimleri müellif ve basım yerleriyle beraber görülmektedir. Fakat kaynakça bölümünde faydalandığı kitaplar yazılmamıştır. Yazardan kaynakları da kaynakça bölümünde yazması beklenirdi.

Kitap akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Fakat bölümler çok kısa yazılmıştır. Bol örnekler verilerek daha anlaşılabilir bir hale getirebilirdi.

Ayrıca kitabı basan yayınevinin kitap hakkında açıklayıcı ve kısa bir bilgi vermemesi de bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Sonuç ve teklifler

Sonuç olarak denebilir ki, tanıtmaya çalıştığımız bu kitap, bir ders kitabı formatında hazırlanmış ve Sofya'da bulunan Yüksek İslam Enstitüsünde de ders kitabı

olarak okutulmuştur. Kısa ve öz bilgilerle konular işlenerek okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Kitabın Arapça tercümesinin de olması büyük bir avantaj olarak görülüyor. Özellikle günümüz İslami İlimler Fakülteleri ve İlahiyat fakültelerinde müfredattaki tüm derslerin %30'una tekabül eden fıkıh, hadis, tefsir gibi belirli derslerin %100'ünün Arapça işlenmesi ve bu kitapta da fıkıh usulünün aynı kitapta Arapça ve Türkçe hatta Bulgarca olarak verilmesi bu fakültelerde de yardımcı bir ders kitabı olarak okutulabileceği kanaatini bizde uyandırmıştır.